

Het juiste boek op het juiste moment

29^e EDR Studiedag voor leraren

Gymnasium, Papenburg

Dr. Theo Witte

29 november 2019

Enkele thema's uit *Het oog van de meester*

	literaire competentie	type leergedrag			
		+ willen + kunnen	- willen + kunnen	+ willen - kunnen	- willen - kunnen
literaire ontwikkeling	niveau 1				
	niveau 2				
	niveau 3				
	niveau 4				
	niveau 5				
	niveau 6				

Wat kenmerkt hier de leerling als lezer?

Welke boeken sluiten aan? Wat zijn de kenmerken van deze boeken?

Welke leeractiviteiten sluiten aan? Wat zijn de kenmerken van deze activiteiten?

Didactische handelingsoriëntaties: wat moet de docent doen en laten om de leesontwikkeling / literaire ontwikkeling van dit type te stimuleren?

Standards and quality are essential to education. Learning means changing, and changing implies some continuum of standards along which those changes can be marked. Learning also entails errors, and errors are most useful to learners when they are interpreted in terms of developing competence.
(Howard Gardner)

Inhoud

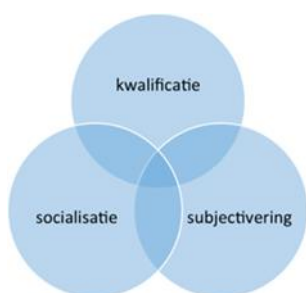
Ter lering en vermaak: legitimering en doelen	3
12-15 jaar	
Beschrijving leesniveaus (beknopt – Lezen vd Lijst)	6
Studiewijzer leesdossier vmbo (Christien)	7
15-19 jaar	
Beschrijving leesniveaus (beknopt – Lezen vd Lijst)	8
Beschrijving leesniveaus (uitgebreid – Oog van de meester)	9
Start in hv4 en doorstart in v5 (Monique)	17
Tot slot	
Referentieniveaus (Meijerink)	19
Hoe verder?	20

Ter lering en vermaak Legitimering van (cultuur en) literatuur in het voortgezet onderwijs

Theo Witte

De vraag naar de legitimering van het literatuuronderwijs kan niet los worden gezien van de doelen en de pedagogisch-didactische functies van literatuur in het (voortgezet) onderwijs. Deze functies kunnen op hun beurt niet los worden gezien van de algemene functies van het onderwijs.

De veel aangehaalde onderwijsfilosoof Gert Biesta onderscheidt drie algemene functies van het onderwijs: de kwalificerende (onderwijs dat nodig is om opleidingen te kunnen volgen of beroepen te kunnen uitoefenen), de socialiserende (onderwijs dat nodig is om te kunnen participeren in de maatschappij en deel uit te kunnen maken van de cultuur) en de subjectiverende (de persoonlijke vorming, het subject worden en zijn, leren leven met andere mensen en de wereld buiten ons). Deze drie functies vormen de basis voor de aankomende curriculumvernieuwing (Curriculum.NU voorheen Onderwijs2032)

Onderstaand overzicht is een poging tot inventarisatie van relevante functies van het fictie- en literatuuronderwijs. Het laat in elk geval zien dat het literatuuronderwijs heel veel mogelijkheden biedt voor de socialiserende en subjectiverende functies van het onderwijs, en in zekere zin ook voor de kwalificerende functies als we de taal(vaardigheids)ontwikkeling hiertoe mogen rekenen. Als zodanig biedt literatuur tal van mogelijkheden om literatuur voor leerlingen zin en betekenis te geven.

De socialiserende en subjectiverende functies zijn ook verwerkt in Witte's niveaus van literaire ontwikkeling die zijn verweven met de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van adolescenten.

Tot slot mogen we niet vergeten dat je je met boeken ook heerlijk kunt ontspannen en dat het voor veel leerlingen goed is om zich langdurig te leren concentreren op een verhaal.

Persoonlijke vorming   Ontwikkeling eigen identiteit: identificatie met personages en situaties (spiegelen, troost vinden) – zelfkennis opdoen en soms ook zelfhulp, lezen van boeken als therapie ('bibliotherapie')

Algemene ontwikkeling: eigen horizon verbreden, vanuit meerdere perspectieven nieuwe en andere 'werelden' en mensen leren kennen, ook in andere situaties, tijden en culturen (intercultureel en historisch besef).

Morele ontwikkeling: persoonlijke visie ontwikkelen over morele kwesties (goed, kwaad, schuld, vriendschap, verraad, verantwoordelijkheid etc.) – literatuur als 'moreel laboratorium'

Ontwikkeling empathisch vermogen - leren om je volledig in anderen te verplaatsen en met de ogen van anderen naar de wereld te kijken (role taking).

Literair-esthetische ontwikkeling: oog ontwikkelen voor kwaliteit en schoonheid, onderscheidingsvermogen versterken (literaire smaakontwikkeling)

Socialisatie	<p>Cultureel: kennis van cultuur- en literatuurgeschiedenis, en belletrie (canon)</p> <p>Literair: vertrouwd raken met de boekenwereld en literaire wereld, ook literaire genres, begrippen en theorie</p> <p>Sociaal-maatschappelijk: via literatuur deelnemen aan het debat over maatschappelijke en politieke kwesties.</p> <p>Creëren, leren vertellen en dichten. Dit onderdeel van het literatuuronderwijs wordt in het Nederlandse voortgezet onderwijs ernstig verwaarloosd; het zou het schrijfonderwijs een belangrijke creatieve impuls kunnen geven. Bovendien krijgen leerlingen hierdoor grondig inzicht in de narratologie (verteltechniek).</p>
Kwalificatie (taalvaardigheid)	<p>Het lezen van boeken is een zeer effectieve manier voor de ontwikkeling van vocabulaire, tekstbegrip, spelling (woordbeeld), leessnelheid en stijlgevoel.</p> <p>Het lezen van fictie en literatuur activeert de verbeelding (erg belangrijk voor de taalontwikkeling).</p> <p>Het lezen en verwerken van literaire teksten bevordert de reflectie over de leeservaringen en bevindingen van de leerlingen en stimuleert tevens een onderzoekende houding (hogere denkvaardigheden).</p> <p>Leerlingen leren zich schriftelijk en mondeling uit te drukken, alleen en in dialoog met anderen.</p>
Ontspanning	<p>Meegesleept worden door spanning en drama, ondergedompeld worden in fictieve wereld, etc. Leerlingen worden gestimuleerd zich langdurig te concentreren.</p>

Referenties

- Biesta, G. (2012). *Goed onderwijs en de cultuur van het meten. Ethiek, politiek en democratie*. Den Haag: Boom | Lemma uitgevers
- Dorleijn, G., Geest, D. de & Verstraeten, P. (2017). *Literatuur*. Elementaire Deeltjes 50. Amsterdam: Amsterdam University Press
- Mol, S. & Bus, A. (2011). To Read or Not to Read: A Meta-Analysis of Print Exposure From Infancy to Early Adulthood. *Psychological Bulletin*, 137, 2, 267-296.
- Nussbaum, M. (2013). *Niet voor de winst. Waarom de democratie de geesteswetenschappen nodig heeft*. Amsterdam: Ambo
- Stralen, G. van (2016). *En denken ... Bildung voor leraren*. Leusden: ISVW uitgevers
- Visscher Bruns, C. (2011). *Why literature? The value of literary reading and what it means for teaching*. New York: The International Publishing Group
- Witte, T. (2008). *Het oog van de meester. Een onderzoek naar de literaire ontwikkeling van havo- en vwo-leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs*. Delft: Eburon
- Witte, T. (2018). *De kunst van het onderwijzen. Over de veelbelovende toekomst van het literatuuronderwijs* (https://www.rug.nl/gmw/lerarenopleiding/professionalisering/evn-lectori-salutem_pdf-voor-website.pdf)

Renate Dorrestein

‘Wat ik geloof. Literatuur laat ons zien wat het betekent om mens te zijn en hoe moeilijk het is een fatsoenlijk mens te blijven als de omstandigheden onfatsoenlijk worden. Literatuur brengt ons iets dat de psychologie niet vermag, de sociologie niet vermag, de journalistiek niet vermag: het vermogen om in het hoofd van de personages te kijken, deelgenoot te worden van hun dilemma's en al doende in hun schoenen te gaan staan. Literatuur helpt ons, ons met anderen te identificeren en ook onszelf te begrijpen. [...] In goede fictie is er geen eenduidig goed of kwaad. Er staat niemand op een zeepkist te schreeuwen. Daar hebben we de werkelijkheid al voor.’

In: Renate Dorrestein. *Dagelijks werk. Een schrijversleven*. Podium (2018).

Martha Nussbaum

“Onderwijs wordt beheerst door economisch groeidenken oftewel ‘rendementsdenken’: dit leidt tot eenzijdig onderwijs, gericht op het ‘nut’, niet om de wereld te leren begrijpen en te interpreteren. Dit is een gevaar voor het functioneren van de democratie.”

In: Martha Nussbaum, *Niet voor de winst. Waarom de democratie de Geesteswetenschappen nodig heeft*. AMBO (2013)

Peter Sloterdijk

“Wereldwijde crisis noodzaakt ons tot verandering: op school moet geoefend worden in ruimdenkendheid. Leren om met complexiteit om te gaan, flexibel en oplossingsgericht te handelen.”

In: Gerard van Stralen en René Gudde (red.). ... *En denken. Bildung voor Leraren*. LuisterWijs (2011)

Lezen voor de lijst 12-15 jaar – *beknopte* niveaubeschrijvingen voor leerlingen

Niveau start

Als je een boek moet lezen, lees je het liefst dunne jeugdboeken. Je leest dan vooral boeken met veel actie en drama, zodat het lezen lekker opschiet. De hoofdpersoon is van jouw eigen leeftijd. Hij of zij maakt dingen mee die jij ook mee zou kunnen maken, zoals pesten, vriendschap of verliefdheid.

Niveau 1 Belevend lezen

Je leest met niet al te veel moeite de leesboeken voor school. Populaire series spreken je aan. De boeken die je leest bevatten veel spanning en drama en lopen goed af. Je wilt meeleven met een aardige hoofdpersoon die van jouw leeftijd is.

Niveau 2 Herkendend lezen

Je vindt het prima om boeken voor school te lezen. Als je eenmaal aan een boek begint, lees je dat soms zomaar in een keer uit. Je leest om jouw eigen wereld te verkennen. Belangrijk is dat de hoofdpersoon iets verder in zijn leven is dan jij en dat je kunt lezen over zijn ontwikkeling.

Niveau 3 Reflecterend, ontdekkend lezen

Je houdt van dikke boeken. Je zou soms willen dat verhalen voor eeuwig doorgaan. Je vindt het leuk als boeken iets onverwachts bevatten. Je hoeft de hoofdpersoon niet helemaal te doorgronden: je vindt het juist spannend als personages afwijken van jezelf.

Niveau 4 Analyserend, verdiepend lezen

Je bent altijd wel in een boek bezig. Je zoekt naar bijzondere verhalen en wilt weten hoe andere levens gaan. Je vindt het niet erg als het verhaal ingewikkeld in elkaar zit en je flink moet nadenken om er grip op te krijgen. Je hebt een duidelijke mening over de schrijfstijl en de opbouw van boeken.

Studiewijzer vmbo 1 (Lauwerscollege Grijskerk)

Leesautobiografie	Inleveren op:
-------------------	---------------

Boekverslag 1	Inleveren op:
---------------	---------------

1	Zakelijke gegevens: <ul style="list-style-type: none"> • Titel • Auteur • Plaats en jaar van uitgave • Aantal bladzijden 	10
2	<ul style="list-style-type: none"> • Omschrijving van de inhoud • Verklaring van de titel 	10 10
3	Omschrijving van de hoofdpersoon	20
4	Creatieve opdracht achter uit het boek	50
		100

Boekverslag 2	Inleveren op:
---------------	---------------

1	Zakelijke gegevens (zie boekverslag 1)	10
2	<ul style="list-style-type: none"> • Omschrijving van de inhoud • Verklaring van de titel 	10 10
3	<ul style="list-style-type: none"> • Omschrijving van de hoofdpersoon • Vergelijking met hoofdpersoon vorige boek 	10 10
4	<ul style="list-style-type: none"> • Eigen beoordeling 	20
5	Creatieve opdracht achter uit het boek	30
		100

Boekverslag 3	Inleveren op:
---------------	---------------

1	Zakelijke gegevens (zie boekverslag 1)	10
2	<ul style="list-style-type: none"> • Omschrijving van de inhoud • Verklaring van de titel 	10 10
3	<ul style="list-style-type: none"> • Omschrijving van de hoofdpersoon • Omschrijving van een bijpersoon • Vergelijking tussen deze personages 	5 5 10
4	Schematische beschrijving van het boek	50
		100

Boekverslag 4	Inleveren op:
---------------	---------------

1	Zakelijke gegevens (zie boekverslag 1)	10
2	<ul style="list-style-type: none"> • Omschrijving van de inhoud • Verklaring van de titel 	10 10
3	<ul style="list-style-type: none"> • Omschrijving van de hoofdpersoon 	10
4	Beste boek van het jaar (recensie)	20
5	Creatieve opdracht (uit boek of eigen keuze)	30
		100

Lezen voor de lijst 15-19 jaar: *zeer beknopte* niveaubeschrijvingen voor de bovenbouw van havo en vwo

Niveau 1 Belevend lezen

Je leest het liefst niet al te dikke (jeugd)boeken en boeken waarin veel gebeurt. De hoofdpersonen moeten van je eigen leeftijd zijn. Je leest graag over avonturen of problemen.

Niveau 2 Herkendend lezen

Jeugdliteratuur spreekt je zeker nog aan, maar boeken met volwassenen in de hoofdrol vind je ook prima. Belangrijk is dan wel dat je je goed met de hoofdpersoon kunt identificeren. Ook mag het boek niet al te verwarrend zijn.

Niveau 3 Reflecterend lezen

Je interesseert je vooral voor de inhoudelijke kant van boeken. Je leest graag over psychologische of maatschappelijke onderwerpen. Boeken vertellen je over de wereld om je heen, zetten je aan het denken of helpen je om ideeën te vormen. Je vindt het ook leuk om met anderen over boeken te praten.

Niveau 4 Interpreterend lezen

Je hebt oog voor hoe de schrijver het verhaal vertelt. De stijl en de opbouw mogen best wat ongewoon zijn. Ook vind je complexe personages en gebeurtenissen die ver van je afstaan interessant. Je hebt geleerd om een oordeel te vormen over het boek, op grond van allerlei argumenten.

Niveau 5 Letterkundig lezen

Je kunt complexe boeken lezen en verschillende betekenislagen onderscheiden. Je bent niet alleen geïnteresseerd in moderne, maar ook in oudere werken en kunt die plaatsen in de cultuurhistorische context, eventueel nadat je zelf onderzoek hebt gedaan met behulp van secundaire literatuur. Je bent goed in staat om hierover met anderen van gedachten te wisselen.

Niveau 6 Academisch lezen

Je bent een veellezers. Je gaat graag je (eigenzinnige) gang. Je legt allerlei verbanden tussen de door jou gelezen boeken. Intertekstualiteit vind je interessant. Je zoekt vaak extra informatie op over boeken of schrijvers. Als een boek niet goed is geschreven, haak je af.

Lezen voor de lijst 15-18 jaar: *uitgebreide* niveaubeschrijvingen voor de bovenbouw van havo en vwo (voor de docent)

Niveau 1: Belevend lezen

Leerling als lezer Leerlingen met een zeer beperkte literaire competentie hebben weinig ervaring met het lezen van fictie. Ze hebben moeite met het lezen, begrijpen, interpreteren en waarderen van zeer eenvoudige literaire teksten en vinden het ook moeilijk om over hun leeservaringen en smaak te communiceren. Hun algemene ontwikkeling is niet toereikend om in een literair boek voor volwassenen door te dringen. Ze staan afwijzend tegenover literatuur omdat de inhoud te ver van hen afstaat en de stijl voor hen te moeilijk is. De bereidheid om zich voor literatuur in te spannen is gering. Daardoor is de omvang van het boek en de taak bij deze leerlingen een zwaarwegende factor. Hun literatuuropvatting en leeshouding worden gekenmerkt door een behoefte aan spanning (actie) en drama (emotie). Hun manier van lezen kan worden getypeerd als **belevend** lezen.

Tekst De boeken die deze leerlingen aan kunnen, zijn geschreven in eenvoudige, alledaagse taal en sluiten met de inhoud en personages nauw aan bij de belevingswereld van adolescenten. De verhaalstructuur is helder en eenvoudig en het tempo waarin de spannende of dramatische gebeurtenissen elkaar opvolgen is hoog. Strukturelementen die de handeling onderbreken, zoals gedachten of beschrijvingen, zijn schaars. Representatief zijn de boeken van Yvonne Keuls, bijv. *Het verrotte leven van Floortje Bloem*, en spannende of dramatische jeugdliteratuur van bijvoorbeeld Carry Slee en Jan Terlouw.

Opdracht De leerlingen zijn in staat om een belangrijk verhaalfragment samen te vatten en voor het tekstbegrip basale structuurelementen te herkennen (bijvoorbeeld wisselingen van tijd en plaats). De respons op de tekst is subjectief en niet gereflecteerd (kreten) waarbij de aandacht vooral uitgaat naar de sympathie of antipathie voor het hoofdpersonage en diens belevenissen. Het waarderingsschema op dit niveau bestaat voornamelijk uit emotionele criteria (spannend, saai, zielig, tof, stom) waarbij het deze leerlingen veel moeite kost hun leeservaring en oordeel over de tekst te onderbouwen en actief deel te nemen aan een gesprek over het boek. Evenmin kunnen ze hun voorkeur helder onder woorden brengen en een adequate boekkeuze maken.

Handelingsoriëntatie

- belevende leesmanier ontwikkelen
- elementair begrip van de inhoud (fabel)
- drempel verlagen naar volwassenenliteratuur
- realiseren van succeservaringen

Niveau 2: Herkendend lezen

Leerling als lezer Leerlingen met een beperkte literaire competentie hebben wel ervaring met het lezen van fictie, maar nauwelijks met literaire romans voor volwassenen. Ze zijn in staat om zeer eenvoudige literaire teksten te lezen, begrijpen en waarderen en kunnen verslag uitbrengen over hun persoonlijke leeservaring en smaak. Hun algemene ontwikkeling is toereikend om literatuur voor volwassenen te begrijpen, maar niet voldoende om door te dringen in een (roman)werkelijkheid die sterk afwijkt van hun belevingswereld. De bereidheid om zich voor literatuur in te spannen is aanwezig, maar niet groot. Daardoor blijft de omvang van het boek en de taak een relevante factor bij de boek- en taakkeuze. De leeshouding wordt gekenmerkt door interesse in herkenbare situaties, gebeurtenissen en emoties. Ze hebben de opvatting dat literatuur realistisch moet zijn. Hun manier van lezen kan worden getypeerd als **herkendend** lezen.

Tekst De boeken die deze leerlingen aan kunnen zijn geschreven in alledaagse taal, hebben een eenvoudige structuur en sluiten aan bij hun belevingswereld. Hoewel de boeken voor volwassenen zijn geschreven, zijn adolescenten meestal de hoofdpersoon. Het verhaal heeft een dramatische verhaallijn waarin handelingen en gebeurtenissen elkaar in een betrekkelijk hoog tempo opvolgen. Hierbij is het niet direct hinderlijk als de spanning af en toe wordt onderbroken door gedachten en beschrijvingen. Bij voorkeur is er een gesloten einde.
Representatieve voorbeelden zijn: Moens, *Bor*; Ruyslinck, *Wierook en tranen*; Oberski, *Kinderjaren*.

Opdracht De leerlingen zijn in staat om de geschiedenis van het verhaal te reconstrueren, het onderwerp van de tekst te benoemen en de personages te beschrijven. Hierbij kunnen ze elementaire literaire begrippen toepassen met betrekking tot het genre, de chronologie en de karakters. Eveneens kunnen ze reflecteren over wat de tekst met hen gedaan heeft en de mate waarin de personages en gebeurtenissen naar hun eigen maatstaven realistisch zijn. De respons op de tekst is subjectief en voornamelijk gericht op sympathie voor de personages en de geloofwaardigheid van gebeurtenissen. Hierbij is de eigen perceptie van de werkelijkheid dominant. Ze gebruiken emotieve en referentiële, realistische beoordelingscriteria (meeslepend, aangrijpend, saai, 'echt') en verwijzen daarbij soms naar de tekst, maar meestal naar de eigen ervaringen en opvattingen. In een gesprek over het boek hebben deze leerlingen weinig distantie en staan ze niet erg open voor andere meningen en leeservaringen. De persoonlijke smaak wordt gerelateerd aan het genre, bijvoorbeeld oorlog, misdaad en liefde. Maar hun voorkeur is nog niet voldoende gedifferentieerd om zelf een adequate boekkeuze te maken.

Handelingsoriëntatie

- herkende leesmanier ontwikkelen (identificatie)
- persoonlijke betrokkenheid van leerling bij boeken en opdrachten versterken
- verdiepen in genrekenmerken en verhaalpatronen
- continueren en versterken van positieve attitude

Niveau 3: Reflecterend lezen

Leerling als lezer Leerlingen met een enigszins beperkte literaire competentie hebben ervaring met het lezen van eenvoudige literaire teksten. Ze zijn in staat om eenvoudige literaire werken te begrijpen, interpreteren en waarderen en naar aanleiding van een boek te discussiëren met klasgenoten over maatschappelijk, psychologische en morele kwesties. Hun algemene en literaire ontwikkeling zijn toereikend om in een enigszins complexe romanstructuur en in de wereld van volwassenen door te dringen. Ze zijn bereid om zich voor literatuur in te spannen, maar zullen niet snel aan een dik boek of uitgebreide taak beginnen. Hun leeshouding wordt gekenmerkt door interesse in maatschappelijke, psychologische en morele vraagstukken. Literatuur is voor hen een middel om de wereld te verkennen en hun eigen gedachten over allerlei kwesties te vormen. De manier van lezen op dit niveau is te typeren als **reflecterend** lezen.

Tekst De boeken die deze leerlingen aan kunnen zijn geschreven in eenvoudige taal en hebben een complexe, maar desalniettemin transparante structuur waarin naast de concrete betekenislaag ook sprake is van een diepere laag. Inhoud en personages sluiten niet direct aan bij de belevingswereld van adolescenten, maar het verhaal appelleert aan vraagstukken die hen interesseren, zoals liefde, dood, vriendschap, rechtvaardigheid en verantwoordelijkheid. De tekst is bij voorkeur geëngageerd. Voorzover er complexe verteltechnische procédés worden gehanteerd, zoals tijdsprongen, perspectiefwisselingen, motieven en dergelijke, zijn die tamelijk expliciet. Het verhaal roept vragen bij de lezer op (open plekken) en heeft doorgaans een open einde. Representatieve voorbeelden zijn: Büch, *De kleine blonde dood*; Krabbé, *Het gouden ei*; Giphart, *Phileine zegt sorry*; Minco, *Het bittere kruid*; Glastra van Loon, *De passievrucht*.

Opdracht Ze kunnen door middel van analyse causale verbanden leggen op het niveau van de geschiedenis, en het gedrag en de ontwikkeling van de personages. Ze kunnen hierbij onderscheid maken tussen hun eigen opvattingen en kennis van de werkelijkheid, en de romanwerkelijkheid. Daarnaast zijn ze in staat om verschillende verhaallijnen te onderscheiden en doorzien ze de werking van bepaalde verteltechnische procédés ('het kunstje'). Ze kunnen aan de hand van vragen over de titel en concrete motieven reflecteren over de thematiek. Vooral maatschappelijke, psychologische en morele kwesties zetten hen aan tot reflectie en kunnen de basis vormen voor een betrokken discussie met klasgenoten. Hierbij zal hun aandacht in de eerste plaats uitgaan naar de kwestie en daarna naar de interpretatie van de tekst. Ze hanteren een meervoudig waarderings-schema dat kan bestaan uit emotionele, realistische, morele en cognitieve criteria. Reflecties en oordelen van deze leerlingen zijn deels gebaseerd op de tekst. Voor hun smaak kunnen ze ook reflecteren over het verschil tussen een leuk en een goed boek (lectuur / literatuur). De literaire voorkeur is nauw verbonden met hun interesse voor bepaalde onderwerpen, maar hun kennis van de literatuur is nog niet voldoende gedifferentieerd om zelf een adequate boekkeuze te kunnen maken.

Handelingsoriëntatie

- reflecterende leesmanier ontwikkelen
- engagement met de tekst versterken (morele aspecten)
- verdiepen in inhoud en verteltechniek
- zorgvuldig formuleren en onderbouwen van persoonlijke ervaringen en waardeoordelen

Niveau 4: Interpreterend lezen

Leerling als lezer Leerlingen met een enigszins uitgebreide literaire competentie hebben ervaring met het lezen van eenvoudige literaire romans voor volwassenen. Ze zijn in staat om niet al te complexe literatuur te lezen, begrijpen, interpreteren en waarderen en adequaat over hun interpretaties en smaak te communiceren. Hun algemene en literaire ontwikkeling zijn toereikend om in niet al te complexe romans van gerenommeerde literaire auteurs door te dringen. De bereidheid om zich voor literatuur in te spannen is duidelijk aanwezig. Het aantal pagina's en de omvang van de taak doet er niet zoveel meer toe. Bij deze leerlingen is een ontluikend literair-esthetisch besef: ze ontdekken dat een literaire roman 'gemaakt' wordt en dat het schrijven een 'kunst' en geen 'kunstje' is. De leeshouding van deze leerlingen wordt gekenmerkt door de bereidheid zich te verdiepen in complexe gebeurtenissen en emoties van volwassenen die ver van hen afstaan. Daarnaast zijn zij geïnteresseerd in de verteltechniek en romanstructuur en soms ook in de 'bedoeling' van de auteur. De manier van lezen op dit niveau is te typeren als **interpreterend** lezen.

Tekst De boeken die leerlingen van dit niveau aan kunnen zijn geschreven in een 'literaire' stijl en sluiten met de inhoud en personages niet direct aan bij de belevingswereld van adolescenten. Hierdoor is het verhaalverloop en de ontwikkeling van de personages minder voorspelbaar. De gehanteerde literaire procédés zijn enigszins complex: onbetrouwbaar perspectief, impliciete tijdsprongen en perspectiefwisselingen, open plekken, meerdere betekenislagen, metaforische stijl, enzovoorts. Hierdoor wordt de lezer gestimuleerd de tekst te interpreteren. Op dit niveau treffen we veel bekende werken aan van gerenommeerde auteurs.

Representatieve voorbeelden zijn: Bernlef, *Hersenschimmen*; Dorrestein, *Verborgene gebreken*; Hermans, *De donkere kamer van Damokles*; Palmén, *De vriendschap*.

Opdracht Ze kunnen verschillende betekenislagen onderscheiden en motieven en andere betekenselementen herkennen en interpreteren. Ze kunnen zich min of meer empathisch identificeren met de hoofdpersoon, maar ook afstand nemen en vanuit de context van het verhaal kritisch op het gedrag reageren. Eveneens zijn ze in staat te reflecteren over de betekenis van het werk en kunnen ze verschillende thema's noemen. Bij interpretatieproblemen tonen deze leerlingen ook belangstelling voor de auteursintenties. Bovendien hebben ze aandacht voor de werking van bepaalde verteltechnieken, zoals spanning, en stijlmiddelen, zoals ironie. Hierdoor zijn ze in staat om de verteltechnische middelen van een film en boek te analyseren en met elkaar te vergelijken. De respons is gericht op de betekenis van het werk, de verteltechniek en soms ook op het vakmanschap van de auteur. Het waarderingschema is gevarieerd en kan naast de eerder genoemde criteria ook structurele en esthetische criteria bevatten. Leerlingen van dit niveau zijn goed in staat om de eigen interpretatie en waardering te onderbouwen en staan open voor interpretaties en opvattingen van anderen. Ze zijn ook in staat om uittreksels en interpretaties van leeftijdgenoten kritisch te beoordelen. Hun voorkeur kunnen ze goed verwoorden en daarmee richting geven aan hun boekkeuze, maar ze hebben desondanks nog te weinig kennis van de literatuur om zelfstandig een boek te kiezen dat past bij hun niveau.

Handelingsoriëntatie

- interpreterende leesmanier ontwikkelen
- aandacht richten op de betekenissen van de tekst
- verdiepen in structurelementen
- boeken van leeslijst vergelijken (bijvoorbeeld thematische verbanden)

Niveau 5: Letterkundig lezen

Leerling als lezer Leerlingen met een uitgebreide literaire competentieniveau hebben ruime ervaring opgedaan met het lezen van literaire romans. Ze zijn in staat om complexe en ook oude literaire werken van voor 1880 te begrijpen, interpreteren en waarderen en met anderen over hun leeservaring, interpretatie en smaak van gedachten te wisselen. Hun algemene, historische en literaire kennis is toereikend om in complexe moderne en oude klassieke teksten door te kunnen dringen. Ze zijn bereid om deze teksten te lezen en zich daarbij niet alleen te verdiepen in de thematiek en structuur, maar ook in de literair-historische achtergronden en de stijl. Ze zijn zich ervan bewust dat teksten in een cultuurhistorische context functioneren en dat literatuur een middel is om het verleden en de culturele identiteit te leren kennen. Hun leeshouding wordt gekenmerkt door belangstelling voor de canon, literaire conventies, cultuurhistorische achtergronden en sommige klassieke auteurs. De manier van lezen kan worden getypeerd als **letterkundig** lezen.

Tekst De boeken die leerlingen van dit niveau aan kunnen, hebben niet alleen personages en een thematiek die ver van hun belevingswereld afstaan, maar kunnen ook qua taalgebruik en literaire conventies sterk afwijken van wat ze gewend zijn. Bij oude teksten geldt dit in versterkte mate, omdat er sprake is van een historische romanwerkelijkheid met verouderde waarden en normen, en bovendien van oud Nederlands en gedateerde literaire conventies. Bij de moderne romans is een toename te zien van de complexiteit in de romanstructuur. Deze wordt gekenmerkt door meerduidigheid en implicietheid, en daarnaast ook door verteltechnisch en stilistisch raffinement. Representatieve voorbeelden zijn: *Mariken van Nieumeghen*; Van Eeden, *Van de koele meren des doods*, Mulisch, *De ontdekking van de hemel*; Multatuli, *Max Havelaar*.

Opdracht De handelingsbekwaamheden van deze leerlingen kunnen als volgt worden getypeerd. Ze kunnen een oude tekst 'historiserend' lezen en in de literair-historische context plaatsen. Ook kunnen ze personages en complexe gebeurtenissen vanuit verschillende invalshoeken analyseren en evalueren. Daarnaast zijn ze in staat om diverse betekenis-elementen en -lagen met elkaar te verbinden en op basis daarvan een hoofdthema te bepalen. Bij al deze activiteiten zijn ze geïnteresseerd in achtergrondinformatie. De respons is door de letterkundige benadering gekleurd, bijvoorbeeld de virtuositeit of originaliteit van een auteur of de cultuurhistorische waarde van een werk. Bij de waardering maken ze onderscheid tussen hun eigen leeservaring en de eventuele cultuurhistorische waarde van een werk. Deze leerlingen zijn goed in staat om met een docent een gesprek over literatuur 'op niveau' te voeren en kunnen zelfstandig een adequate boekkeuze maken.

Handelings-oriëntatie

- letterkundige leesmanier ontwikkelen
- verdiepen in stijl en thematiek (auteur)
- verdiepen in historische betekenis
- aandacht richten op cultuurhistorische context

Niveau 6: Academisch lezen

Leerling als lezer Leerlingen met een zeer uitgebreide literaire competentie hebben zeer veel ervaring met het lezen van literaire teksten waaronder ook wereldliteratuur. Ze zijn in staat om boeken en literatuur in een breed kader te plaatsen en hun leeservaring en interpretatie met ‘experts’ uit te wisselen. Door hun belezendheid en hoog ontwikkelde algemene kennis en specifieke culturele en literaire kennis zijn ze in staat om zowel binnen als buiten de tekst verbanden te leggen en betekenissen te genereren. De bereidheid om zich voor literatuur in te spannen is groot, mits ze daar enigszins autonoom in kunnen handelen. Ze hebben de opvatting dat literatuur verdieping aanbrengt in hun leven en hen helpt greep te krijgen op de werkelijkheid (existentiële functie). De leeshouding is literair-kritisch en wordt gekenmerkt door veelzijdigheid, gedrevenheid en belangstelling voor wetenschappelijke vakliteratuur. De manier van lezen kan worden getypeerd als **academisch** lezen.

Tekst De teksten die deze leerlingen aan kunnen, zijn geschreven in een moeilijk toegankelijke, literaire stijl waarin ook sprake kan zijn van vorm- en stijlexperimenten. Ze hebben een gelaagde en complexe structuur waardoor het moeilijk is om in het verhaal door te dringen en de betekenis ervan te duiden. De tekst heeft symbolische kenmerken (abstracte motieven) en bevat voor een adequate interpretatie wezenlijke verwijzingen naar andere teksten en kennis (intertekstualiteit). Representatieve voorbeelden zijn: Kellendonk, *Mystieke lichaam*; Nooteboom, *Rituelen*; Mulisch, *Het stenen bruidsbed*; Vondel, *Lucifer*.

Opdracht Ze zijn in staat om een overkoepelende, verfijnde interpretatie van het thema te geven en deze te integreren in hun eigen visie op de werkelijkheid. Waarbij ze hun leeservaring en interpretaties extrapoleren naar andere kennisdomeinen, verschijnselen en teksten. De onbepaaldheid en meerduidigheid van teksten vormen voor hen een bijzondere uitdaging. Bovendien vinden ze het interessant om binnen een bepaalde stroming literatuur met andere kunstvormen te vergelijken of om bepaalde verschijnselen en conventies in een historisch perspectief te plaatsen en diachronisch te vergelijken. Ze hebben een persoonlijke visie op de functie van literatuur, zijn kritisch als het gaat om de literaire stijl en vinden literatuur een buitengewoon interessant onderwerp om over te praten. Omdat ze daarbij behoefte hebben aan expertise en vakkennis, stellen zij ook hoge eisen aan de literaire competentie van de docent.

Handelingsoriëntatie

- academische leesmanier ontwikkelen
- letterkundig of literatuurwetenschappelijk onderzoek doen
- verbanden leggen met andere academische disciplines (bijv. filosofie) en kennisdomeinen

Instructie LEESAUTOBIOGRAFIE Havo 4

Monique Metzemaekers, Hogeland College, Warffum (2015)

START IN H4/V4

Hoe breng je de niveaus van de leerlingen in H4/V4 in kaart en zorg je ervoor dat de leerlingen een boek kiezen dat past bij hun niveau van literaire ontwikkeling?

- het gaat om één of meerdere klassen: je geeft veel leerlingen tegelijk les
- hoe geef je dan begeleiding op maat?

OPZET: TWEE LESSEN VAN 60 MINUTEN

- Subjectief concept openen: wat weet je al van LITERATUUR? Noteer in steekwoorden.
- Bespreken: positieve feedback
- Waarom is LITERATUUR belangrijk? Noteren, bespreken, de leerlingen noteren drie redenen waarom LITERATUUR belangrijk is (goed taalgebruik/kennis van de Nederlandse cultuur/kennismaken met andere gedachte- en ideeënwereld)

Ik heb nu een eerste indruk van het niveau in de klas en de klas beseft dat LITERATUUR belangrijk is.

- Focus naar de individuele leerling: strookjes uitdelen met de verschillende niveaus (in H4 niveau 1 t/m niveau 4). Opdracht: markeer wat op jou van toepassing is. Bespreek met een medeleerling die jou goed kent. Controleer mbv beknopt overzicht niveaumenken. Leg de strookjes op volgorde.
- LITERATUUR is een schoolvak, literaire ontwikkeling één van de doelen. De leerling heeft een idee van zijn/haar beginsituatie.
- Ik wil ook weten waar ik aan toe ben met de klas: de leerlingen schrijven een leesautobiografie waarin vragen rond het literaire niveau zijn opgenomen.
- Het format voor de leesautobiografie bespreken (zie bijlage).
- Ik “doe” mijn eigen leesautobiografie (zo is de stijl waarin die geschreven moet worden duidelijk en ik investeer in de relatie met de klas).
- Er zijn nog 5 à 10 minuten over: de leerlingen mogen kiezen óf beginnen met hun eigen leesautobiografie of voorlezen uit Jip en Janneke/Pluk van de Petteflet

Op basis van de leesautobiografieën verzorg ik een les boekpromotie. Ik heb een stapel ‘treffers’ van niveau 1 t/m 4 bij me.

- Opdracht voor de les: neem een lievelingsboek/aanrader/boek dat je wilt gaan lezen mee naar de les.
- Opdracht tijdens de les: noteer minstens drie voor jou interessante boeken.
- lezenvoordelijst.nl
- Doel: aan het eind van de les weten de leerlingen welk boek ze willen lezen.
- We hebben nog 10 minuten: wie heeft nog geen idee welk boek het wordt? De paar leerlingen voor wie dit geldt, krijgen advies op maat van mij en de klas.

De volgende les noteren de leerlingen hun definitieve keuze op een lijst.

DOORSTART IN h5/V5/V6

De leerlingen hebben in h/v4 een leesautobiografie geschreven en al boeken voor hun leeslijst (leesdossier) gelezen.

Doel: de leerlingen stimuleren, uitdagen

- De leerlingen bepalen aan het begin van h/v5 en v6 opnieuw hun niveau van literaire ontwikkeling (zie START) en blikken terug op het voorgaande jaar (tussenbalans). De docent krijgt hierdoor inzicht in welk leesniveau de leerlingen hebben
- Opdracht V5: wat is je ambitie?
- Opdracht H/V5: kies een thema en zoek daar boeken bij
- Opdracht V6: wat is de rode draad in de keuze van je boeken voor de lijst tot nu toe (breder dan thema), hoe ga je dit jaar verder?
- Opdracht eind H5/V6: kies een boek uit de Nederlandse canon waarmee je je leesdossier bekroont

Leespromotie op maat

- Selecteer boeken van verschillende niveaus die veel leerlingen aanspreken (denk ook aan de jongens) en vertel daar enthousiast over: havo 5 niveau 2, 3, 4 en vwo 5 niveau 3, 4, 5.

Referentieniveaus | de doorlopende leerlijn taal (commissie Meijerink)

2.2 Fictionele, narratieve en literaire teksten

	Niveau 1F	Niveau 2F	Niveau 3F	Niveau 4F
Algemene omschrijving Lezen fictionele, narratieve en literaire teksten	Kan jeugdliteratuur belevend lezen.	Kan eenvoudige adolescentenliteratuur herkennd lezen.	Kan adolescentenliteratuur en eenvoudige volwassenliteratuur kritisch en reflecterend lezen.	Kan volwassenenliteratuur interpreterend en esthetisch lezen.
Teksten				
Tekstkenmerken	De structuur is eenvoudig. Het tempo waarin de spannende of dramatische gebeurtenissen elkaar opvolgen is hoog.	De structuur is helder. Het verhaal heeft een dramatische verhaallijn waarin de spanning af en toe wordt onderbroken door gedachten of beschrijvingen. Poëzie en liedjes hebben meestal een verhalende inhoud en een emotionele lading.	De teksten hebben een relatief complexe structuur. Literaire procedés, zoals perspectiefwisselingen en tijdsprongen, zijn tamelijk expliciet. Naast de concrete betekenislaag is ook sprake van een diepere laag. De teksten appelleren vooral aan persoonlijke en maatschappelijke vraagstukken.	De literaire procedés zijn complex zoals een onbetrouwbaar perspectief, impliciete tijdsprongen en perspectiefwisselingen en een metaforische stijl. Bij oude teksten is de taal, inhoud en vorm gedateerd.
Kenmerken van de taakuitvoering				
Begrijpen	Herkent basale structurelementen, zoals wisselingen van tijd en plaats, rijm en versvorm. Kan meeleven met een personage en uitleggen hoe een personage zich voelt. Kan gedichten en verhaalfragmenten parafraseren of samenvatten.	Herkent het genre. Herkent letterlijk en figuurlijk taalgebruik. Kan situaties en verwickelingen in de tekst beschrijven. Kan het denken, voelen en handelen van personages beschrijven. Kan de ontwikkeling van de hoofdpersoon	Herkent vertel- en dichttechnische procedés. Herkent veelvoorkomende stijlfiguren. Kan causale verbanden leggen op het niveau van de handelingen van personages en de gebeurtenissen. Kan expliciete doelen en motieven van personages opmerken.	Herkent ironie. Kan verschillende betekenislagen onderscheiden, zoals een psychologische, sociologische, historische en intertekstuele betekenislaag. Kan stilistische, inhoudelijke en structurele bijzonderheden opmerken.

	Niveau 1F	Niveau 2F	Niveau 3F	Niveau 4F
		beschrijven. Kan de geschiedenis chronologisch navertellen.		
Interpreteren	<p>Kan relaties leggen tussen de tekst en de werkelijkheid. Kan spannende, humoristische of dramatische passages in de tekst aanwijzen.</p> <p>Herkent verschillende emoties in de tekst, zoals verdriet, boosheid en blijdschap.</p>	<p>Kan bepalen in welke mate de personages en gebeurtenissen herkenbaar en realistisch zijn. Kan personages typeren, zowel innerlijk als uiterlijk. Kan het onderwerp van de tekst benoemen.</p>	<p>Kan impliciete doelen en motieven van personages benoemen.</p> <p>Kan betekenis geven aan symbolen.</p> <p>Kan aangeven welke vraagstukken centraal staan en de hoofdgedachte of boodschap van de tekst weergeven.</p> <p>Kan de werking van elementaire vertel- en dichttechnische procédés toelichten.</p>	<p>Kan zich empathisch identificeren met verschillende personages. Kan het algemene thema formuleren. Kan teksten in cultuurhistorisch perspectief plaatsen.</p>
Evalueren	<p>Evalueert de tekst met emotieve argumenten.</p> <p>Kan met medeleerlingen leeservaringen uitwisselen. Kan interesse in bepaalde fictievormen aangeven.</p>	<p>Evalueert de tekst ook met realistische argumenten en kan persoonlijke reacties toelichten met voorbeelden uit de tekst.</p> <p>Kan met medeleerlingen leeservaringen uitwisselen en kan de interesse in bepaalde genres of onderwerpen motiveren.</p>	<p>Evalueert de tekst ook met morele en cognitieve argumenten.</p> <p>Kan uiteenzetten tot welke inzichten de tekst heeft geleid. Kan met leeftijdgenoten discussiëren over de interpretatie en kwaliteit van teksten en over de maatschappelijke, psychologische en morele kwesties die door de tekst worden aangesneden. Kan interesses in bepaalde vraagstukken motiveren. Kan de persoonlijke literaire smaak en ontwikkeling beschrijven.</p>	<p>Evalueert de tekst ook met structurele en esthetische argumenten. Kan teksten naar inhoud en vorm vergelijken.</p> <p>Kan interpretaties en waardeoordeelen van leeftijdgenoten en literaire critici beoordelen. Kan interesse in bepaalde schrijvers motiveren.</p>

Hoe verder? Naar een doorlopende leerlijn fictie en literatuur en in alle stromen

VMBO	VMBO TL	jaar	VWO	HAVO
<ul style="list-style-type: none"> ○ leesautobiografie + boekpromotie ○ boek 1. ○ boek 2. ○ boek 3 ○ boek 4 	<ul style="list-style-type: none"> ○ leesautobiografie + boekpromotie ○ boek 1. ○ boek 2. ○ boek 3 ○ boek 4 	1	<ul style="list-style-type: none"> ○ leesautobiografie + boekpromotie ○ boek 1. ○ boek 2. ○ boek 3 ○ boek 4 	<ul style="list-style-type: none"> ○ leesautobiografie + boekpromotie ○ boek 1. ○ boek 2. ○ boek 3 ○ boek 4
<ul style="list-style-type: none"> ○ tussenbalans ○ de weddenschap ○ boek 5. ○ boek 6. ○ boek 7 ○ boek 8 	<ul style="list-style-type: none"> ○ tussenbalans ○ de weddenschap ○ boek 5 ○ boek 6 ○ boek 7 ○ boek 8 	2	<ul style="list-style-type: none"> ○ tussenbalans ○ Jonge jury..... ○ boek 5 ○ boek 6 ○ boek 7 ○ boek 8 	<ul style="list-style-type: none"> ○ tussenbalans ○ Jonge jury..... ○ boek 5 ○ boek 6 ○ boek 7 ○ boek 8
<ul style="list-style-type: none"> ○ ..... ○ DMDM ○ boek 9 ○ boek 10 ○ boek 11 ○ boek 12 ○ 	<ul style="list-style-type: none"> ○ ..... ○ DMDM ○ boek 9 ○ boek 10 ○ boek 11 ○ boek 12 ○ 	3	<ul style="list-style-type: none"> ○ ..... ○ DMDM ○ boek 9 ○ boek 10 ○ boek 11 ○ boek 12 ○ 	<ul style="list-style-type: none"> ○ ..... ○ DMDM ○ boek 9 ○ boek 10 ○ boek 11 ○ boek 12 ○ .....
	<ul style="list-style-type: none"> ○ ..... ○ literatuur en film ○ ..... ○ balansverslag en examen 	4	<ul style="list-style-type: none"> ○ leesautobiografie ○ literatuur en film ○ ..... ○ ..... ○ 	<ul style="list-style-type: none"> ○ leesautobiografie ○ literatuur en film ○ ..... ○ ..... ○ .....
		5	<ul style="list-style-type: none"> ○ tussenbalans ○ ..... ○ Inktaap ○ ..... ○ 	<ul style="list-style-type: none"> ○ Nederland leest ○ Inktaap ○ ..... ○ eindbalansverslag en examen
		6	<ul style="list-style-type: none"> ○ tussenbalans ○ ..... ○ ..... ○ eindbalansverslag en examen 	

Dr. Theo Witte is (inmiddels gepensioneerde) vakdidacticus Nederlands, lerarenopleider, onderzoeker en projectmanager aan de Lerarenopleiding van de Rijksuniversiteit Groningen. Tot zijn pensionering was hij hoofdredacteur van de website www.lezenvoordelijst.nl en leidde hij het Europese netwerk voor een Europees referentiekader voor het literatuuronderwijs www.literaryframework.eu.

Adviezen en training: t.c.b.witte@rug.nl